

<https://doi.org/10.18778/1644-857X.20.01.06>

ADRIAN ULJASZ

UNIWERSYTET RZESZOWSKI / UNIVERSITY OF RZESZÓW

 <https://orcid.org/0000-0003-3831-4585>

Rufin Morozowicz (1851–1931) Legenda polskiego teatru

ABSTRACT

Rufin Morozowicz (1851–1931). The legend of the Polish theater

Comedian Rufin Morozowicz (1851–1931) is an actor and singer – a legend of Polish operetta. He also achieved an output as a dramatic artist, theater director and director. It happened that he performed successfully in comic operas. At the beginning, he played in Warsaw garden theaters and in the so-called province. He worked in traveling acting groups. In the period 1875–1878, he was an actor of the Municipal Theater in Krakow. In 1881, he was employed at the Government Theaters of Warsaw. Since then, he has been permanently professionally connected with Warsaw. He worked as an actor until 1927. He was the most famous actor in the Morozowicz family. His most legendary roles are Menelaus in Jacques Offenbach's operetta *Beautiful Helena* and John Styx in the operetta by the same composer *Orpheus in Hell*.

Keywords: Morozowicz Rufin (1851–1931), theater in Poland, opera and operetta in Poland, history, 19th–20th centuries

STRESZCZENIE

Komik Rufin Morozowicz (1851–1931) to aktor i śpiewak – legenda polskiej operetki. Osiągnął dorobek również jako artysta dramatyczny, dyrektor teatru i reżyser. Zdarzało się, że występował z sukcesem w operach komicznych. Z początku grał w warszawskich teatrach ogródkowych i na tzw. prowincji. Pracował w objazdowych zespołach aktorskich. W okresie 1875–1878 był aktorem Teatru Miejskiego w Krakowie. W 1881 r. otrzymał angaż w Warszawskich Teatrach Rządowych. Od tego czasu na stałe związał się zawodowo z Warszawą. Wykonywał zawód aktora do 1927 r. Był najbardziej znanym aktorem z rodziny

Morozowiczów. Jego legendarne role to Menalaus w operetce Jacques'a Offenbacha *Piękna Helena* i John Styx w operetce tego samego kompozytora *Orfeusz w piekle*.

Słowa kluczowe: Morozowicz Rufin (1851–1931), teatr w Polsce, opera i operetka w Polsce, historia, XIX i XX wiek

Wprowadzenie

Pasjonatom historii polskiej sztuki teatralnej są bardzo dobrze znane nazwiska takich aktorów i aktorek, jak Ludwik Solski, Kazimierz Junosza Stępowski, Stefan Jaracz, Juliusz Osterwa, Józef Węgrzyn, Aleksander Zelwerowicz, Helena Modrzejewska, Stanisława Wysocka czy Mieczysława Ćwiklińska. Miłośnicy operetki pamiętają primadonny: Lucynę Messal, Wiktorię Kawecką, Elnę Gistedt. Tymczasem na naszych scenach w XIX i pierwszych dziesięcioleciach XX w. występowali także inni wybitni artyści, mniej utrwaleni lub nieobecni w świadomości miłośników teatru. Dobry przykład stanowi komik operetkowy Rufin Morozowicz (1851–1931), aktor i śpiewak – legenda polskiej operetki. Osiągnął dorobek również jako artysta dramatyczny, dyrektor teatru i reżyser. Był najbardziej znanym aktorem z rodziny Morozowiczów.

Celem artykułu jest przedstawienie biografii R. Morozowicza, głównie artystycznej. Autor pragnie przy tym zwrócić uwagę na duże znaczenie dorobku artystów teatralnych, pracujących w dziedzinie tzw. lekkiej muzy, m.in. operetki, w dziejach teatru. W pracy nad materiałem źródłowym zastosowano głównie metodę biograficzną. Najważniejszymi wykorzystanymi źródłami są materiały prasowe z informacjami oraz ocenami na temat osiągnięć R. Morozowicza, a także publikacje drukowane – wspomnienia.

Początki życia i kariery teatralnej (1851–1875)

Rufin Morozowicz pochodził z Warszawy. Przyszedł na świat w tym mieście 8 grudnia 1851 r. Jego rodzicami byli nauczyciel Rufin Morozowicz i Małgorzata z domu Fournier. Mieszkał z nimi przy ulicy Świętokrzyskiej. Po ukończeniu gimnazjum humanistycznego w Warszawie przez krótki czas kształcił się w dziedzinie chemii w Szkole Głównej Warszawskiej, studiów jednak nie ukończył.

Następnie został studentem tamtejszej Szkoły Dramatycznej, prowadzonej przez Jana Chęcińskiego¹. Ojciec przyszłego aktora odniósł się z niechęcią do ambicji artystycznych syna². Edukacja Rufina Morozowicza w szkole J. Chęcińskiego trwała bardzo krótko, ponieważ został wykreślony z listy uczestników zajęć z uwagi na rzekomy brak uzdolnień aktorskich³.

Niesprawiedliwa ocena pedagogów nie przeszkodziła R. Morozowiczowi w początkach i rozwoju kariery teatralnej. Rozpoczął ją w 1868 r. w teatrze Tivoli, zorganizowanym w Warszawie przez Jana Russanowskiego. Była to pierwsza warszawska scena ogródkowa. Morozowicz wchodził w skład około 25-osobowego zespołu aktorskiego, razem z m.in. Alojzją Bucholtz, Emilią Ładnowską i Konstantym Lewisohnem. Już wtedy miał możliwość zaprezentowania zdolności aktorskich jako komik, w repertuarze Tivoli bowiem były farsy, lekkie jednoaktowe komedie i wodewile. Wystawiano również pantomimy, uzupełniane tańcem i śpiewem. Teatr dawał przedstawienia na ulicy Królewskiej 23. Inne teatry ogródkowe, które występowały w Warszawie w sezonie letnim 1868 r., to Cassino (27 lipca – 1 sierpnia), Orfeum (5–16 lipca), drugi teatrzyk o nazwie Orfeum (30 lipca – 31 września), Pod Mostem oraz U Giersza⁴. Zespół Tivoli cieszył się największym powodzeniem spośród warszawskich scenek ogródkowych w pierwszym sezonie ich dziejów. Świadczy o tym długi czas występów.

¹ B. Berger, *Morozowicz Rufin (1851–1931), aktor, śpiewak, reżyser*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: *PSB*], t. XXI, z. 91, Wrocław 1976, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. I (1765–1965), red. Z. Raszewski, M. Wosiek, H. Zawadzka, H. Garlińska-Zambrowska, Warszawa 1973, s. 460 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram R. Morozowicza], [w:] M. Morozowicz-Szczepkowska, *Z lotu ptaka. Wspomnienia*, Warszawa 1968, s. 391; *Wydawnictwo Władysława Okręta. Rocznik naukowo-literacko-artystyczny (encyklopedyczny) na rok 1905*, red. wydawcy, Warszawa 1905, s. 383 (biogram Rufina Morozowicza); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego*, <http://www.encyklopediateatru.pl/osoby/40981/rufin-morozowicz> (dostęp: 13 VII 2020).

² Faun, *Galeria sylwetek teatralnych. XIV. Rufin Morozowicz*, „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne” 1885, nr 117, s. 507.

³ B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 460 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*

⁴ *Raptularz scen ogródkowych*, [w:] W. Filler, *Melpomena i piwo*, Warszawa 1960, s. 263; *Lokalizacja ogródków*, [w:] *ibidem*, s. [289].

Po zakończeniu sezonu letniego, jesienią 1868 r. R. Morozowicz pojechał z trupą J. Russanowskiego na występy do Pułtusza. Od lutego 1869 r. grał w Płocku i innych miastach pod kierunkiem A. Bucholtz. Sezon 1869/1870 to okres jego pracy w teatrze w Płocku pod dyrekcją Antoniego Raszewskiego. W maju 1870 r. jego dyrektorem został Dionizy Feliksiewicz. Grał też w zespole D. Feliksiewicza w Płocku, Częstochowie i Piotrkowie⁵.

Przez cztery lata, w okresie 1871–1875, należał do zespołu objazdowego słynnego aktora, reżysera i antreprenera Anastazego Trapszy, który oprócz ról aktorskich powierzał R. Morozowiczowi funkcję reżysera. Główna siedziba zespołu znajdowała się w Kaliszu⁶. Morozowicz z zespołem A. Trapszy grał w takich miastach, jak Kalisz, Kielce, Lublin, Radom, Łódź, Piotrków Trybunalski, Warszawa. W tym ostatnim mieście występował w teatrzykach ogródkowych Tivoli (od 13 czerwca do 12 września 1871 r.) i Alhambra (od 13 czerwca do 13 września 1873 r.)⁷. Morozowicz prezentował swoje zdolności jako aktor dramatyczny i komik, w tym komik operetkowy. Już wtedy kreował z sukcesem rolę Johna Styxa w operetce Jacques'a Offenbacha *Orfeusz w piekle*⁸. Zdobywał sympatię widowni talentem do ról komicznych⁹. Popularyzator i dokumentalista dziejów polskiego teatru Witold Filler trafnie zaliczył go do wybitnych aktorów – uczniów A. Trapszy, obok Ludwika Solskiego czy primadonny operetkowej Adolfiny Zimajer¹⁰.

Córka R. Morozowicza, znana aktorka dramatyczna i autorka sztuk teatralnych Maria Morozowicz-Szczepkowska, wspominała okres pracy ojca w teatrach objazdowych jako „życie wędrownego aktora prowincjonalnego, nierzadko o głodzie i chłódzie”¹¹.

⁵ B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 460 (hasło: *Morozowicz Rufin*).

⁶ W. Filler, *op. cit.*, s. 31.

⁷ *Raptularz scen ogródkowych...*, s. 265–267.

⁸ B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 460; *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...; Teatr w jego pracownikach. III Farsa i operetka*, „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne” 1893, R. X, nr 532, s. 578.

⁹ K. Estreicher (senior), *Teatra w Polsce*, oprac. K. Nowacki, t. IV, cz. 1, Kraków 1992, s. 17, 19, 257–258.

¹⁰ *Ogródkowe „Who's who”*, [w:] W. Filler, *op. cit.*, s. 259 (hasło: *Trapszo Anastazy*).

¹¹ *Rufin Morozowicz...*, [w:] M. Morozowicz-Szczepkowska, *op. cit.*, s. 391.

Aktor i śpiewak teatru miejskiego w Krakowie (1875–1878)

Ważny okres w karierze scenicznej R. Morozowicza to praca w teatrze miejskim w Krakowie w latach 1875–1878. Pracował w nim przez pełne sezony 1875/1876 i 1876/1877, a w sezonie 1877/1878 do 28 lutego 1878 r.¹² Pokazał duże możliwości aktorskie w rolach dramatycznych – charakterystycznych i komediowych, a także wokalno-aktorskie w licznych operetkach i wodewilach oraz rzadziej w operach.

Wśród komedii, w których R. Morozowicz wówczas zagrał, można wymienić m.in. *Nietoperze* Edwarda Lubowskiego (wykonywał tu rolę Żmijskiego), *Posażną jedynaczkę* Jana Aleksandra Fredry (rola Błażeja), *Nową firmę* Andrea Victorien'a Sardou (postacie: Pontarmé, Rabnum), *Chcę się bawić* Sewera (Ignacego Maciejewskiego) (w roli Kapitana), *Komedia z oświatą* Michała Bałuckiego. Wystąpił też w *Wesołych kumoszkach z Windsoru* Williama Szekspira, zagranych w Krakowie pt. *Wesołe kobiety z Windsor* (rola Ewansa)¹³.

W dniu 15 sierpnia 1876 r. wraz z innymi aktorami uczcił pamięć Aleksandra Fredry, zmarłego miesiąc wcześniej we Lwowie. Morozowicz i inni artyści stworzyli żywy obraz z postaciami występującymi w komediach pisarza. Scenę odegrano po spektaklu *Dam i huzarów* A. Fredry. Popularny komik ucharakteryzował się na tytułową postać ze sztuki *Pan Geldhab*. W następnym roku zagrał tę samą postać, kiedy powtórzono identyczny żywy obraz po zakończeniu przedstawienia *Dam i huzarów* 15 lipca 1877 r., w pierwszą rocznicę zgonu pisarza¹⁴. Zagrał też *Podziemskiego* w mało znanej, jednoaktowej komedii A. Fredry *Teraz i Macieja w Ożenić się nie mogę* tego samego autora¹⁵. Fredrowskie kreacje R. Morozowicza miały duże powodzenie wśród widzów¹⁶.

¹² B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 460 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*; *Spis aktorów*, [w:] *Teatr krakowski pod dyrekcją Adama Skorupki i Stanisława Koźmiana 1865–1885. Repertuar*, oprac. J. Got, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. 481.

¹³ *Teatr krakowski...*, s. 273, 275–276, 297, 300, 313–314.

¹⁴ *Ibidem*, s. 287, 309–310.

¹⁵ *Ibidem*, s. 317–318.

¹⁶ A. Dobrowolski, *Teatr polski 1877–1902*, [w:] *Księga jubileuszowa „Kuriera Porannego” 1877–1902 wydana z powodu 25-lecia pisma*, red. F. Fryze, Warszawa 1903, s. 97.

Komedię E. Lubowskiego *Nietoperze* z R. Morozowiczem w obsadzie wystawiono na otwarcie sezonu 1875/1876¹⁷.

Aktor występował w Krakowie w dramatach *Król Mieczysław II* Adama Belcikowskiego (w roli Hipolita), *Konfederaci barscy* Adama Mickiewicza (jako Doktor), *Emigracja chłopska* Władysława Ludwika Anczyca (w roli Matusa), *Lukrecja Borgia* Victora Hugo (jako Gubetta), *Bankructwo* norweskiego autora Björnstjerne Björnsona (w roli Jacobsona). Grał też w melodramatach: *Zagrodzie Sobkowa* Salomona Hermanna Mosenthala (jako Kuba) oraz *Gałganduchu, czyli trójce hultajskiej* Johanna Nepomuka Nestroya (w roli Krawca)¹⁸.

Odnosił sukces, interpretując charakterystyczną postać Grabca w tragedii Juliusza Słowackiego *Balladyna*. Tytułową bohaterkę zagrała Antonina Hoffmanowa, a Chochlika – żona komediopisarza Michała Bałuckiego, śpiewaczka operetkowa i aktorka dramatyczna Kaliksta Ćwiklińska¹⁹. Przedstawienia *Balladyny* wspominał ówczesny adept krakowskiego teatru, późniejszy legendarny polski aktor L. Solski. Był w tamtej inscenizacji jednym z grupy rycerzy towarzyszących Kostrynowi. Grę R. Morozowicza-Grabca zapamiętał jako zabawną. Będąc początkującym artystą dramatycznym, podziwiał jego aktorstwo m.in. w tej roli²⁰. Recenzent August Zaleski tak pisał o niej dla dziennika „Czas”: „Pan Morozowicz grał bardzo dobrze Grabca, a publiczność nie szczędziła mu oklasków”²¹.

Morozowicz zagrał też Gawła w dramacie W. Szekspira *Opowieść zimowa*, wystawionym w Krakowie jako *Zimowa opowieść*²². W sztuce Fryderyka Soulié *Chata pod lasem* wystąpił jako dawny napoleoński żołnierz – rządca w majątku swego dawnego generała²³.

Cieszył się wielką popularnością, kiedy kreował postacie charakterystyczno-komiczne w operetkach, np. jako Larivaudiere w *Córcie*

¹⁷ K. Estreicher, *Teatra w Polsce*, Warszawa 1953, t. II, Kraków 1953, s. 692–693 (reprint publikacji: K. Estreicher, *Teatra w Polsce*, t. II, Kraków 1876).

¹⁸ *Teatr krakowski...*, s. 277–279, 283, 287–288, 298, 301.

¹⁹ *Ibidem*, s. 281.

²⁰ L. Solski, *Wspomnienia*, t. I (1855–1893), na podstawie rozmów napisał A. Woycicki, Kraków 1955, s. 84, 86.

²¹ A.Z. [A. Zaleski], *Teatr*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 6, s. 2 (numer z 8 I 1876 r.).

²² *Teatr krakowski...*, s. 319.

²³ K. Estreicher, *op. cit.*, t. II, s. 693–694; „Afisz Teatralny” 1875, R. IV, nr 7, s. [2] (publikacja prasowa afisza tej inscenizacji-zapowiedzi przedstawienia na niedzielę 17 X 1875 r.).

pani Angot Charles'a Lecocque'a i Calchas w *Pięknej Helenie* J. Offenbacha. W drugiej z wymienionych inscenizacji powierzono zagranie Menelausa, czyli przyszłej legendarnej roli R. Morozowicza, Albinowi Ekerowi. Później wykonywał ją także R. Morozowicz, jeszcze w czasie swego angażu w Krakowie. W tamtejszym teatrze miejskim oglądano go i słuchano również w innych operetkach J. Offenbacha, w: *Hania płacze, Jaś się śmieje* (bardziej znany polski tytuł: *Jagusia płacze, śmieje się Jaś*) (w roli Gottlieba), *Pięknych Georgiankach* (jako Rodendron), *Pericholi* z popisową kobiecą koloraturową *Arią ze śmiechem*, *Gadulach* (w roli Sarmiento) oraz *Księżniczce Trebizondy* (jako Capriolo). Do znanych klasycznych operetek należy *Lekka kawaleria* Franza von Suppé. Morozowicz zaprezentował się w niej w roli Bumsa. Znalazł się także w obsadzie operetki F. Suppé o tematyce rosyjskiej *Fatinica* (jako Kańczugow). Sztukę grano też pt. *Fatinica, czyli Rosjanie w haremie*. Inna operetka tego samego kompozytora to *Dziesięć cór na wydaniu* (*Dziesięć dziewcząt w poszukiwaniu męża*). Morozowicz grał w niej Le Coqa. W *Pięknej Galatei* F. Suppé wcielił się w Midasa. Powierzono mu też główną, tytułową rolę w *Indygo i rozbójnikach* Johanna Straussa. Nieporównywalnie bardziej znaną operetką Straussa jest *Zemsta nietoperza*. Grano ją w Krakowie pod zmienionym tytułem: *Nietoperz*, w której Morozowicz wystąpił w roli dyrektora więzienia – Frankego. Do zapomnianych pozycji z repertuaru operetkowego należy *Załoga okrętowa* Jana Zaytza. Morozowicz prezentował się w niej jako Piffard²⁴.

Artysta był też w obsadzie operetkowo-operowego widowiska składanego *Qodlibet*, na które złożyły się fragmenty wokalnie-muzyczne m.in. z dzieł J. Offenbacha, F. Suppé, Gaetano Dionizettiego oraz z *Halki* Stanisława Moniuszki²⁵.

Do lekkiego repertuaru teatralno-muzycznego należał wodewil *Pani Majstrowa z Kleparza* autorstwa A. Berla, zaadaptowany do lokalnej scenerii przez Edwarda Błotnickiego. Morozowicz grał w nim *Dratewkę*. Dnia 16 września 1876 r. odbył się spektakl tej sztuki. Było to jedno z krakowskich przedstawień benefisowych

²⁴ *Teatr krakowski...*, s. 274–275, 279–280, 282, 285, 289, 295, 299–302, 304–305, 307–308, 315, 317, 320–321. Por. też „Afisz Teatralny” 1876, R. V, nr 7, s. [2] (publikacja prasowa afisza *Indygo i rozbójników*, będącego zapowiedzią spektaklu na niedzielę 19 XI 1876 r.).

²⁵ *Teatr krakowski...*, s. 319–320.

artysty²⁶. Teatr wystawił też komedię „ze śpiewami i tańcami” *Gagatek pana majstra* Adolfa L'Arronge'a, „zlokalizowaną” w realiach krakowskich przez E. Błotnickiego. Czołowy komik sceny grał Wtorkowskiego²⁷. Widzowie podziwiali R. Morozowicza także jako Bryndusa w sztuce Jana Nepomucena Kamińskiego *Krakowiacy i górale, czyli zabobon* z muzyką Karola Kurpińskiego²⁸. Jest to wodewil – adaptacja opery komicznej Jana Stefaniego *Cud mniemany czyli krakowiacy i górale* z tekstem Wojciecha Bogusławskiego, wykonywanej przez zespoły operowe, operetkowe i dramatyczne. Morozowicz dał się poznać w roli górala Bryndusa również w oryginalnych *Krakowiakach i góralach* J. Stefaniego – W. Bogusławskiego. Widzowie mogli go także podziwiać w aktorskiej roli Tomasza w innym polskim dziele – najstarszym polskim balecie narodowym: *Wesele w Ojcowie* z muzyką J. Stefaniego²⁹. Motywy muzyczne J. Stefaniego z *Krakowiaków i górali* opracowali K. Kurpiński (sceny taneczne) i Józef Damse (sceny pantomimiczne). Libretto napisał Bonawentura Kudlicz, a choreografię zaprojektowali Julia Mierzyńska i Maurice Pion³⁰.

Dyrekcja teatru obsadziła z powodzeniem tego aktora-śpiewaka także w operze komicznej G. Dionizettiego *Napój miłosny*. Zaśpiewał i zagrał partię Dulkamary. Kreował też Sulpiciusa w innej operze buffo tego kompozytora – *Marii córce pułku* (oryginalny tytuł: *Córka pułku*). W operze Józefa Elsnera z librettem Ludwika Adama Dmuszewskiego *Wiśliczanki (Król Lokietek czyli Wiśliczanki)* zagrał Hinkona. Dzieło J. Elsnera reklamowano w Krakowie jako operę narodową³¹.

W sezonie letnim zespół teatru miejskiego dawał spektakle na letniej scenie. Był to niewielki budynek z widownią na mniej więcej 350 osób, usytuowany w ogrodzie przy ulicy Lubicz³².

²⁶ *Ibidem*, s. 283–284.

²⁷ *Ibidem*, s. 304.

²⁸ *Ibidem*, s. 298, 316.

²⁹ *Ibidem*, s. 310.

³⁰ *Ibidem*, s. 320; *Wesele w Ojcowie*, [w:] *Encyklopedia teatru polskiego*, <http://www.encyklopediateatru.pl/sztuki/8099/wesele-w-ojcowie> (dostęp: 14 VII 2020).

³¹ *Teatr krakowski...*, s. 284, 313, 318–319.

³² XXX, *Korespondencja Kaliszana*, „Kaliszanin” 1876, R. VIII, nr 60, s. 246–247. Anonimowy recenzent pochwalił aktorów, m.in. R. Morozowicza, za perfekcyjną znajomość tekstów ról, a inscenizacje za „staranną”, a czasem nawet „świetną” „wystawę”. Szczególnie wysoko ocenił krakowskie realizacje *Konfederatów barskich*

Artysta zaprezentował się przed krakowską publicznością jako tłumacz sztuk francuskich z oryginału na język polski. Były to *Nowa firma* V. Sardou i *Wariaci* Edouarda Plouviera. Autor przekładów znalazł się w obsadach *Nowej firmy* oraz *Wariatów*. Przetłumaczył także libretto operetki Ch. Lecocque'a *Zielona wyspa, czyli sto dziewczyc*. Twórcami oryginalnego tekstu są Henri Chivot, Louis Clairville i Alfred Duru. Morozowicz zagrał w krakowskiej realizacji postać Poulardota³³. Jest on także autorem własnej sztuki teatralnej „w trzech odsłonach” – *Cały los*. Była grana w 1895 r. w Teatrze Małym w Warszawie³⁴.

R. Morozowicz spotkał się w Krakowie z dużym zainteresowaniem oraz sympatią ze strony widzów i recenzentów, o czym świadczą liczne recenzje prasowe. Publiczność i autorzy recenzji bardzo go cenili za wielki talent do ról komicznych i charakterystycznych. Artysta zawsze dawał radość odbiorcom, grając zabawne postacie w komediach i operetkach. Zwracał uwagę starannym prze-myśleniem, opracowaniem i wykonaniem prezentowanych kreacji aktorskich³⁵.

Adama Mickiewicza oraz operetek *Indygo* J. Straussa i *Lekka Kawaleria* F. Suppé (*ibidem*, s. 246).

³³ *Teatr krakowski...*, s. 276, 283, 322; K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. V (*Dramat tłumaczony – Dzwony*), Kraków 1967, s. 147 (hasło: *Morozowicz Rufin*) (K. Estreicher wymienił w tym hasle także inne utwory teatralne przetłumaczone z francuskiego na polski przez R. Morozowicza). Por. też recenzje części krakowskich inscenizacji z tekstami przetłumaczonymi z francuskiego przez R. Morozowicza: *Teatr*, „Czas” 1875, R. XXVIII, nr 251, s. 1 (recenzja *Nowej firmy* V. Sardou); *Z teatru*, „Szkice Społeczne i Literackie” 1875, R. I, nr 31, s. 302–303 (m.in. o inscenizacji *Nowej firmy*); *Piękne Georgianki. Opera komiczna w 3 aktach, z muzyką J. Offenbacha, z tekstem J. Moineaux, przełożonym przez p. Morozowicza*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 48, s. 3; *Teatr*, „Czas” 1876, nr 54, s. 1 (recenzja realizacji *Wariatów* E. Plouviera); *Miscellanea*, „Szkice Społeczne i Literackie” 1876, R. II, nr 11, s. 128–129 (recenzja spektaklu *Wariatów*). W większości przywołanych recenzji oceniono, oprócz sztuk i ich przekładów, grę aktorów, w tym R. Morozowicza.

³⁴ L. Simon, *Bibliografia dramatu polskiego 1765–1939*, red. E. Heise, T. Siwert, t. I (A–M), Warszawa 1972, s. 614.

³⁵ Por. *Teatr*, „Czas” 1875, nr 231, s. 1; *Z teatru*, „Szkice Społeczne i Literackie” 1875, R. I, nr 27, s. 269–271; *Tygodnik teatralny*, „Afisz Teatralny” 1875, nr 7, s. [1] (trzy recenzje *Nietoperzy*); *Teatr*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 71, s. 3; *Miscellanea*, „Szkice Społeczne i Literackie” 1876, R. II, nr 15, s. 177 (dwie recenzje *Pani majstrowej z Kleparza*); *Lekka kawaleria. Operetka w 3-ch odsłonach Fr. Suppego, tłumaczenie J. Miłkowskiego*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 94, s. 3; *Z teatru*, „Szkice Społeczne i Literackie” 1876, R. II, nr 17, s. 202–203 (dwie recenzje *Lekkiej kawalerii*); *Kronika miejscowa i zagraniczna*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 159, s. 3;

Na szczególną uwagę zasługuje recenzja A. Zaleskiego na temat inscenizacji opery G. Dionizettiego *Napój miłosny*, ogłoszona w „Czasie”. Wynika z niej, że R. Morozowicz był nie tylko znakomitym aktorem dramatycznym i komikiem operetkowym, lecz także zdolnym śpiewakiem. Recenzent pochwalił głos wykonawcy roli Dulkamary za miłe brzmienie oraz muzykalność, wyrażającą się w bezbłędnym wykonaniu nut. Solista potrafił połączyć śpiew na wysokim poziomie z żywym aktorstwem³⁶. W programie *Qodlibet* zaśpiewał jako Dulkamara wspólnie z Łucją Micińską duet z *Na-*

Z teatru. Emigracja chłopska, dramat ludowy Wł. L. Anczyca, „Szkice Społeczne i Literackie” 1876, R. II, nr 29, s. 279–281 (dwie recenzje *Emigracji chłopskiej*); *Teatr*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 161, s. 3 (recenzja przedstawienia operetki *Indygo i rozbójnicy*); *Teatr*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 264, s. 3; Kamerton, *Teatr*. „Chcę się bawić”, komedia w trzech aktach Sewera, „Kurier Krakowski” 1876, R. I, nr 29, s. 1–2; Kamerton, *Teatr*. „Chcę się bawić”, komedia w trzech aktach Sewera (*Dokończenie*), „Kurier Krakowski” 1876, R. I, nr 30, s. 2; *Przegląd teatralny*, „Afisz Teatralny” 1876, R. V, nr 7, s. [1] (trzy recenzje komedii *Chcę się bawić*, recenzja w „Kurjerze Krakowskim” – dwuczęściowa); *Teatr*, „Kurier Krakowski” 1876, R. I, nr 36, s. 3 (ocena prasowa *Wesołych kobiet z Windsor*, czyli krakowskiej inscenizacji *Wesołych kumoszek z Windsoru*); *Perichola. Opera buffa w 4ch aktach – libretto p.p. Meilhac i Halevy – muzyka J. Offenbacha*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 289, s. 3; J.K. [J. Kliszewski], *Perichola. Operetka w 4 aktach, muzyka Offenbacha, libretto pp. Meilhac i Halevy*, „Kurier Krakowski” 1876, R. I, nr 56, s. 1; *Teatr*, „Kurier Krakowski” 1876, R. I, nr 53, s. 3 (trzy recenzje *Pericholi*); *Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 11, s. 1; nt [K. Nitman], *Teatr*, „Kurier Krakowski” 1877, R. II, nr 11, s. 1 (dwie recenzje *Komedii z oświatą* M. Bałuckiego, w publikacji z „Kuriera Krakowskiego” – także ocena inscenizacji operetki J. Offenbacha *Gaduly*); *Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 23, s. 1; Z.P. [Z. Przybylski], *Teatr*. „Bankructwo”, obraz sceniczny w 4 aktach, przez Björnsterna Björnstona – przekład Edwarda Lubowskiego, „Kurier Krakowski” 1877, nr 24, s. 1 (dwie recenzje realizacji sztuki *Bankructwo*); *Teatr* (*Fatinica operetka w 3 aktach Suppého, libretto pp. Zell i Genè, na polskie przełożył M.C.*), „Czas” 1877, R. XXX, nr 119, s. 2; *Teatr*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 146, s. 3 (dwie recenzje *Fatinicy*); *Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 165, s. 3 (recenzja *Cudu mniemanego, czyli krakowiaków i górali* W. Bogusławskiego i J. Stefaniego); A.Z. [A. Zaleski], *Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 258, s. 3 (recenzja *Zabobonu czyli krakowiaków i górali* J.N. Kamińskiego i K. Kurpińskiego oraz operetki J. Offenbacha *Sinobrody*), A.Kł. [A. Kłobukowski], *Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 267, s. 1–2 (ocena inscenizacji komedii A. Fredry *Teraz z rolą* R. Morozowicza); e a d e m, *Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 279, s. 1; *Echo, Kronika krakowska (Dokończenie)*, „Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych” 1878, R. XIII, nr 3, s. 33 (dwie recenzje realizacji *Ożeńić się nie mogę* A. Fredry); A.Kł. [A. Kłobukowski], *Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 293, s. 1 (recenzja spektaklu *Zimowej opowieści, czyli Opowieści zimowej* W. Szekspira); A.Z. [A. Zaleski], *Teatr*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 6, s. 2 (recenzja *Balladyny* J. Słowackiego); st, *Teatr*, „Czas” 1878, R. XXXI, nr 21, s. 2 (recenzja premiery *Nietoperza – Zemsty nietoperza* z R. Morozowiczem w komicznej roli dyrektora więzienia – Frankego).

³⁶ A.Z. [A. Zaleski], *Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 276, s. 3.

poju miłosnego. Zachwycony A. Zaleski wypowiedział na łamach „Czasu” taki komplement na temat R. Morozowicza jako wykonawcy: „Nie u każdego artysty operowego można się spotkać z podobną swobodą w grze i śpiewie”³⁷.

Kariera teatralna w latach 1878–1881

Od 1878 do 1880 r. R. Morozowicz był członkiem objazdowego zespołu aktorskiego Józefa Texla. W okresach 30 maja – 30 września 1878 r. oraz 1 czerwca – 30 września 1879 r. artyści J. Texla, między nimi R. Morozowicz, tworzyli pod dyrekcją swego antrepeniera zespół warszawskiego teatru ogródkowego Belle Vue przy ulicy Chmielnej 5. Grali m.in. *Wesołe kumoszki z Windsoru* W. Szekspira³⁸. Morozowicz kreował w tej inscenizacji doktora Kajusa. Nadał drugoplanowej postaci swą grą aktorską rangę jednej z głównych ról³⁹.

W latach 1880–1881 kierował we współpracy z Feliksem Krotkiem zespołem teatralnym. Artyści występowali w Częstochowie, Piotrkowie i Kielcach. W sezonie letnim 1881 r. (25 maja – 13 października) prowadzili teatr ogródkowy Eldorado w Warszawie przy Długiej⁴⁰. Dyrektor R. Morozowicz 22 sierpnia 1881 r. odniósł na scenie Eldorado sukces w premierze operetki Léona Vasseura *Bilet na kwaterę*. Rozbawieni widzowie głośno go oklaskiwali „za komiczne oddanie roli męża, wiernego tradycji przodków”⁴¹. W innej sztuce wykorzystał swój talent scenograficzny. Zaprojektował malarską dekorację (wnętrze wagonu pociągu) do komedii Antoniego Skrzyneckiego *W pociągu kurierskim*, wystawionej w tym samym teatrze⁴².

³⁷ Idem, *Teatr*, „Czas” 1878, nr 6, s. 2 (numer z 8 I 1878 r.) (recenzja spektaklu z 5 I 1878 r.). Por. też idem, *Teatr*, „Czas” 1878, R. XXXI, nr 12, s. 2 (numer z 15 I 1878 r.) (informacja o przedstawieniu *Qodlibetu* z 12 I).

³⁸ B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 460 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*; *Raptularz scen ogródkowych...*, s. 271; *Lokalizacja ogródków...*, s. 288.

³⁹ W. Filler, *op. cit.*, s. 110.

⁴⁰ B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 460 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*; *Raptularz scen ogródkowych...*, s. 273; *Lokalizacja ogródków...*, s. 288.

⁴¹ *Co słyhać nowego*, „Kurier Poranny” 1881, R. I, nr 233, s. 2 (Warszawa, 11/23 VIII 1881). Por. też *Premiery operetek wystawionych przez teatry warszawskie w okresie 1859–1939*, [w:] W. Filler, *Rendez-vous z warszawską operetką*, Warszawa 1977, s. 318.

⁴² Chochlik, *W pociągu Kurierskim, komedia w I-ym akcie Antoniego Skrzyneckiego*, „Kolce” 1881, R. XI, nr 28, s. 218 (Morozowicz został określony w cytowanej

Artysta Warszawskich Teatrów Rządowych (1881–1915)

Jesienią 1881 r. R. Morozowicz otrzymał angaż do Warszawskich Teatrów Rządowych (dalej: WTR). Wcześniej, 10 października 1881 r., miał miejsce jego debiut w WTR. Zadebiutował w dwóch operetkach F. Suppé – w rolach Midasa w *Pięknej Galatei* i Gajera w *Burszach*⁴³. Szybko zdobył bardzo wysoką pozycję jako pierwszy komik, stając się „jednym z najważniejszych filarów warszawskiej farsy i operetki”⁴⁴, gwiazdorem w zespołach farsowego Teatru Małego i operetkowego Teatru Nowego. Z początku grywał także w dramatycznym Teatrze Rozmaitości. Wystąpił tam w takich rolach, jak charakterystyczny Grabarz w *Hamlecie* i komiczny Chudogęba w *Wieczorze trzech króli* W. Szekspira. W 1881 r. wykonał rolę Pagatowicza w Teatrze Małym w pierwszej warszawskiej realizacji komedii M. Bałuckiego *Grube ryby*⁴⁵. Reprezentował typ tzw. zimnego komizmu, polegający na tym, że bawił publiczność, zachowując powagę przy wygłaszaniu humorystycznych kwestii i odgrywaniu analogicznych sytuacji. Był z tego względu nazywany „zimnym komikiem”⁴⁶. Jak pisał Adam Grzymała-Siedlecki: „Rzadkim, bardzo rzadkim wydarzeniem był widok Morozowicza charakteryzacją przeinaczonego. Tyle tylko, ile wymagał wiek i stan granej figury, poza tym Morozowicz nie odmieniał również charakteru gry: zawsze ten sam nieodmienny chudeusz [...], zawsze ta sama [...] twarz bez krzty tłuszczu, zawsze ten sam zadrzemany spokój, minimum ruchów, ilościowo tyle tylko gestu, ile niezbędne, w całości rzekłbyś, zeszytnienie”⁴⁷. Każda rola aktora była inna pod względem charakterystyki psychologicznej, mimo niezmiennego wyglądu wykonawcy. Artysta rozbawiał widzów w dużej mierze kontrastem między swą poważną postawą i fizjonomią a tekstami i sytuacjami,

---

notatce prasowej jako „dyrektor trupy Eldoradowej” i „zdolny dekorator”). Por. też W. Filler, *Melpomena i piwo...*, s. 112.

⁴³ B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 460 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*; W. Filler, *Rendez-vous...*, s. 43.

⁴⁴ A. Grzymała-Siedlecki, *Świat aktorski moich czasów*, Warszawa 1973, s. 15.

⁴⁵ B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 460 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*; P. Owerłło, *Z tamtej strony rampy*, Kraków 1957, s. 23.

⁴⁶ K. Wroczyński, *Pół wieku wspomnień teatralnych*, Warszawa 1957, s. 108.

⁴⁷ A. Grzymała-Siedlecki, *op. cit.*, s. 320.

z których potrafił wydobyć humor⁴⁸. Jadwiga Waydel-Dmochowska tak wspominała styl komedii R. Morozowicza: „Samym swoim pojawieniem się, postacią, wyrazem twarzy, budził homeryczny śmiech, choć sam nigdy się nie śmiał, co najwyżej uśmiechał”⁴⁹.

Największym powodzeniem cieszył się jako komik operetkowy. Aktor Paweł Owerłło scharakteryzował aktorstwo i śpiew prezentowane przez R. Morozowicza w operetkach, stwierdzając we wspomnieniach: „Jako aktor operetkowy nie miał konkurencji. Głos posiadał nieduży, ale umiał nim po mistrzowsku władać. A że miał dykcję nieskazitelną, więc każde słowo było słyszane i podawane we właściwej tonacji, w specjalnym znaczeniu charakterystycznym, co często oklaskiwano huraganowo”⁵⁰.

Morozowicz zwrócił uwagę publiczności i prasy na swą dykcję wokalną i talent komedii np. w 1886 r., w jednym ze spektakli *Barona cygańskiego* J. Straussa w Teatrze Nowym. Jako jedyny w pełni komunikatywnie przekazywał treść śpiewanych tekstów. Główne amantki partie śpiewali i grali Wiktor Misiewicz (Sandor Barinkay) i Michalina Święcka (Saffi)⁵¹. W następnym roku R. Morozowicz bawił odbiorców m.in. w operetce J. Offenbacha *Sinobrody* w Teatrze Małym, mimo że całość inscenizacji była nieudana⁵². W tym samym okresie powrócił do roli Johna Styxa w *Orfeuszu w piekle*. Zagrał tę postać w inscenizacji mającej premierę w Teatrze Nowym 24 lipca 1885 r. W 1885 r. powrócił także do roli Menelauśa w *Pięknej Helenie*⁵³. Obie postacie weszły na stałe do jego repertuaru jako główne osiągnięcia⁵⁴.

⁴⁸ *Ibidem*. Aktor, reżyser i pedagog Ludwik Sempoliński napisał o R. Morozowiczu jako komiku, że „Zawsze z kamienną twarzą, z niesłychaną powagą, wypowiadał największe bzdury. Mocą tego kontrastu wzbudzał homeryczne wybuchy śmiechu”. L. Sempoliński, *Wielcy artyści małych scen*, Warszawa 1977, s. 21. Autor wspomnień odbierał aktorstwo R. Morozowicza jako podobne do „zimnego komizmu” aktora filmowego o światowej sławie Bustera Keatona. *Ibidem*, s. 21–22.

⁴⁹ J. Waydel-Dmochowska, *Dawna Warszawa. Wspomnienia*, Warszawa 1959, s. 200.

⁵⁰ P. Owerłło, *op. cit.*, s. 23.

⁵¹ *Teatr. Baron cygański, operetka J. Straussa*, „Tygodnik Mód i Powieści” 1886, R. XVI, nr 30, s. 236–237. Por. też *Premiery operetek...*, s. 314.

⁵² *Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski” 1887, R. LXVII, nr 106, s. 3; *Premiery operetek...*, s. 310.

⁵³ *Premiery operetek...*, s. 309–310.

⁵⁴ Por. m.in. J. Waydel-Dmochowska, *op. cit.*, s. 200; B. Berger, *op. cit.*, s. 783.

Wielkim sukcesem reżyserskim i aktorskim R. Morozowicza była realizacja operetki Arthura Sullivana *Mikado* (3 września 1887 r., Teatr Nowy). Polska inscenizacja dorównała poziomem artystycznym oryginalnej angielskiej, a przez część widzów była odbierana jako lepsza. Reżyser nasycił przedstawienie humorem. Wszyscy wykonawcy, włącznie z nim w roli kata Ko Ko, bardzo dobrze wykonywali zadania wokalne i aktorskie. Jedna ze scen nie spodobała się recenzentowi Janowi Kleczyńskiemu ze względu na „cokolwiek za drastyczny humor”. Świetnie wypadły orkiestra i chór⁵⁵. Owerłło wspominał: „Nie widziałem na naszej scenie równie pięknie wystawionej operetki, jak *Mikado* w opracowaniu Morozowicza”⁵⁶.

W latach 1888–1890 R. Morozowicz łączył pracę aktorską z funkcją reżysera i faktycznego kierownika sceny operetkowej działającej w ramach WTR. Jego poprzednikiem jako naczelnny reżyser operetki był od 1880 r. Adolf Kosieradzki. W 1890 r. zadania reżyserskie i kierowanie operetką przejął od R. Morozowicza aktor Ludwik Śliwiński. Nowy dyrektor był już od pewnego czasu reżyserem fars w Teatrze Małym, jako następca Henryka Grubińskiego. Po objęciu funkcji głównego reżysera operetki prowadził przez wiele lat sceny farsową i operetkową. Umożliwił poprzednikowi, R. Morozowiczowi utrzymanie i wzmocnienie wysokiej pozycji aktorskiej, rozumiejąc, że jest niezastąpiony jako wybitny komik – ulubieniec publiczności⁵⁷. Śliwiński podniósł warszawską operetkę na europejski poziom. Wylansował liczne gwiazdy, między nimi primadonny W. Kawecką i L. Messal, a także amanta i zarazem wodewilistę oraz aktora charakterystycznego Józefa Redę.

W 1890 r. R. Morozowicz zagrał tytułowego bohatera w operetce J. Straussa *Symplicjusz*. Stworzył postać wiarygodną i pełną komizmu. Premierę dano 2 sierpnia⁵⁸.

⁵⁵ J. Kleczyński, *Przegląd muzyczny*, „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne” 1887, R. IV, nr 206, s. 432–433. Por. też P. Owerłło, *op. cit.*, s. 23–24; *Premiery operetek...*, s. 316.

⁵⁶ P. Owerłło, *op. cit.*, s. 24.

⁵⁷ B. Berger, *op. cit.*, s. 782–783; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 460 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*; M. Morozowicz-Szczepkowska, *op. cit.*, s. 9–10, 16–24; M. Rulikowski, *Teatr warszawski od czasów Osieńskiego*, Lwów [1939], s. 43–44; W. Filler, *Rendez-vous...*, s. 43–56; A. Grzymała-Siedlecki, *op. cit.*, s. 307; *Skład teatrów warszawskich*, [w:] *Ilustrowany kalendarz teatralny Muza 1893*, Lwów 1892, s. [92–93].

⁵⁸ J. Kleczyński, „*Symplicjusz*”, „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne” 1890, R. VII, nr 358, s. 382–384; *Premiery operetek...*, s. 315.

Do jego najbardziej udanych ról z okresu 1890–1915 należały interpretacje takich postaci operetkowych, jak Zwack w *Sztygarze* Karla Zellera, Dyrektor teatru w *Nitouche* Hervé (pseudonim Florimonda Rongé), Ptolemeusz XIII w *Czarodzieju znad Nilu* Victora Herberta, Joachim XIII w *Czarze walca* Oscara Strausa, Harrison w *Targu na dziewczęta* Victora Jacobiego⁵⁹. Występował też w operetkach Franza Lehara i Imre Kalmana. Grał np. z L. Messal w *Miłości cygańskiej* (*Cygańskiej miłości*) F. Lehara (premiera w Teatrze Nowości w 1910 r.)⁶⁰. Prezentował na scenie operetkowej subtelny poziom aktorstwa komediowego, właściwy aktorom dramatycznym⁶¹. Cechowała go zawiść stosunku do innych artystów teatralnych, zwłaszcza komików⁶².

W 1893 r. grał w Teatrze Małym Bridaine'a w mało znanej operetce *Żołnierze Ludwika XIII* Louisa Varney'a, a w 1895 r. Wicekróla Peru w *Pericholi* J. Offenbacha⁶³.

Warto przywołać przykłady ocen recenzenckich niektórych spośród bardzo licznych ról R. Morozowicza. W 1906 r. był „komiczny w każdym calu” w *Pracze wiedeńskiej* Rudolfa Reimanna, grając w duecie z równie zabawną Michaliną Łaską⁶⁴. Bardzo dobrze śpiewał swoją partię we wznowieniu *Barona cygańskiego* J. Straussa w marcu 1909 r. Przedstawienie było wielkim wydarzeniem, ze względu na drugi, tym razem udany debiut L. Messal. Artystka wystąpiła w roli Saffi⁶⁵. W sierpniu tego samego roku R. Morozowicz odniósł wielki sukces w operetce – wodewilu R. Reinmana *Mimi*. Recenzent Adam Dobrowolski napisał w „Kurierze Warszawskim”: „Królem humoru w ciągu całego przedstawienia był [Rufin] Morozowicz, którego publiczność salwą oklasków powitała, [...] manifestując w ten sposób swój sentyment względem znakomi-

⁵⁹ B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 460 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*

⁶⁰ A. Grzymała-Siedlecki, *op. cit.*, s. nlb na prawo od s. 272 (fotografia przedstawiająca R. Morozowicza i L. Messal ze skryptami ról z *Miłości cygańskiej* F. Lehara); *Premiery operetek...*, s. 305.

⁶¹ A. Grzymała-Siedlecki, *op. cit.*, s. 315.

⁶² M.in. *ibidem*, s. 317–318.

⁶³ *Premiery operetek...*, s. 309, 318.

⁶⁴ A. Dobrowolski, *Teatr Nowości: „Pracza wiedeńska”, operetka w 3-ach aktach Rudolfa Reimannana*, „Kurier Warszawski” 1906, R. LXXXVI, nr 215, s. 5; *Premiery operetek...*, s. 312.

⁶⁵ [A. Dobrowolski], *Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski” 1909, R. LXXXIX, nr 84, s. 6. Por. też L. Sempoliński, *op. cit.*, Warszawa 1977, s. 31.

tego artysty”⁶⁶. Widzowie zachwycali się także komizmem i sztuką wokalną młodej aktorki-śpiewaczki Mieczysławy Ćwiklińskiej. Bardzo efektowna była scena, w której artystka przesuwiała po widowni lusterkiem, odbijającym refleksy. Jednocześnie śpiewała piosenkę ze słowami reżysera L. Śliwińskiego do muzyki Geoga Jarno⁶⁷. W grudniu 1909 r. R. Morozowicz grał w Teatrze Nowości w polskiej premierze operetki Leo Falla *Rozwódka*, doskonale przyjętej przez publiczność. Dobrowolski pochwalił wszystkich wykonawców, w tym R. Morozowicza, za harmonijną zespołową pracę sceniczną. Sensacją stał się występ dwóch primadonn, W. Kaweckiej i L. Messal, w jednym spektaklu⁶⁸. Sukcesem było też grudniowe wznowienie *Pięknej Heleny* z L. Messal w roli tytułowej i R. Morozowiczem – świetnym wokalnie i aktorsko Menelajem⁶⁹. W maju 1912 r. aktor zaprezentował się w *Życiu paryskim* J. Offenbacha. Wyróżniał się powściągliwą grą na tle innych wykonawców, przeważnie szarżujących. Aleksander Poliński niesprawiedliwie zarzucił mu brak warunków głosowych. Napisał w „Kurierze Warszawskim”, że artysta „nie śpiewał, bo nie ma czym”⁷⁰. Inscenizacja zdobyła wielką popularność, mimo krytycznej recenzji⁷¹. Morozowicz pobudzał publiczność do śmiechu, także będąc w obsadzie operetki Paula Linkego *Gri-gri*, razem z innymi wykonawcami ról komicznych: Julianem Krzewińskim, W. Misiewiczem i Wandą Manowską (premiera w Teatrze Nowości w listopadzie 1912 r.)⁷².

⁶⁶ A. Dobrowolski, *Teatr Nowości: „Mimi”, operetka-wodewil w 3-ach aktach Gustawa Zwerenza. Muzyka Rudolfa Reimanna*, „Kurier Warszawski” 1909, R. LXXXIX, nr 214, s. 5 (numer z 5 VIII 1909 r.).

⁶⁷ *Ibidem*, s. 4. Por. też *Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski” 1909, R. LXXXIX, nr 215 [dodatek poranny], s. 2 (numer z 6 VIII 1909 r.).

⁶⁸ A. Dobrowolski, *Teatr Nowości („Rozwódka”, komiczna opereta w 3ch aktach Leona Falla. Libretto Wiktora Leona. Przekład Adolfa Kitschmana i Ludwika Śliwińskiego)*, „Kurier Warszawski” 1909, R. LXXXIX, nr 353, s. 3 (numer z 22 XII 1909 r.). Por. też *Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski” 1909, R. LXXXIX, nr 353 [dodatek poranny], s. 1–2; *Premiery operetek...*, s. 295; L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 46–49.

⁶⁹ L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 45.

⁷⁰ (A. Pol.) [A. Poliński], [Recenzja bez tytułu w rubryce *Z teatru i muzyki*], „Kurier Warszawski” 1912, R. XCII, nr 127, s. 6. Por. też *Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski” 1912, R. XCII, nr 124, s. 8 (zapowiedź tej premiery, wydrukowana w rubryce *Z teatru i muzyki*); *Premiery operetek...*, s. 311.

⁷¹ L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 74–75.

⁷² A. Poliński, *Teatr Nowości: „Grigr”, operetka w 3-ach aktach, muzyka Linke’go*, „Kurier Warszawski” 1912, R. XCII, nr 320, s. 3; *Premiery operetek...*, s. 305; L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 79–80.

Artysta uzupełniał czasem swe kreacje aktorskie akcentami kabaretowymi. Czynił to, dodając do tekstu własne kwestie⁷³, nie-raz improwizowane. Do legendy przeszła sytuacja z *Pięknej Heleny*, w której R. Morozowicz zażartował na scenie jako Menelaj w odpowiedzi na pytanie Agamemnona z libretta, jaka orkiestra fałszuje: „orkiestra Warszawskich Teatrów Rządowych”. Musiał z tego powodu zapłacić karę. Na kolejnym spektaklu ponownie zaimprovizował, odpowiadając tym razem: „Nie głupim, nie powiem”⁷⁴. Zdarzało się, że pisał dla siebie teksty śpiewanych kupletów, stanowiących uzupełnienie jego kreacji operetkowych⁷⁵.

W roku 1904 ponownie wykonał zadanie reżyserskie. Wystawił w Nowościach *Wenecję w Paryżu* J. Offenbacha. Śliwiński powierzył artyście reżyserię na okoliczność jubileuszu 35-lecia pracy w teatrze, w rok po rocznicy⁷⁶. Po ośmiu latach świętował z czteroletnim opóźnieniem 40-lecie pracy aktorskiej, występując w Nowościach w *Romantycznej żonie* Karla Weinbergera. Główną rolę zagrała L. Messal⁷⁷.

Artyści Teatru Nowości czasem wyjeżdżali z występami gościnnymi poza Warszawę. W 1905 r. zostali bardzo dobrze przyjęci przez widzów w Wilnie, gdzie W. Kawecka, J. Redo i R. Morozowicz zbierali wielkie brawa⁷⁸.

Lata 1915–1918

W okresie I wojny światowej R. Morozowicz pozostał w Warszawie, najpierw pod zaborem rosyjskim, a od 1915 r. okupowanej przez Niemców. Tak jak wcześniej, pracował w zespole Teatru Nowości. Współtworzył zarząd zrzeczenia, które kierowało teatrem od roku 1915, u boku J. Krzewińskiego, Feliksa Makowieckiego,

⁷³ A. Pronaszko, *Przed i za rampą kabaretu*, [w:] *Dymek z papierosa, czyli wspomnienia o scenach, scenkach i nadscenkach*, red. K. Rudzki, Warszawa 1959, s. 225.

⁷⁴ W. Filler, *Rendez-vous...*, s. 120; A. Grzymała-Siedlecki, *op. cit.*, s. 320–321.

⁷⁵ *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 461 (hasło: *Morozowicz Rufin*).

⁷⁶ W. Filler, *Rendez-vous...*, s. 97; *Premiery operetek...*, s. 311.

⁷⁷ B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 460 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Premiery operetek...*, s. 319; L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 74.

⁷⁸ *XXV-lecie wskrzeszonego teatru polskiego w Wilnie*, oprac. H. Romer-Ochenkowska, Wilno 1932, s. 13.

L. Śliwińskiego i J. Redy. Śliwiński utrzymał dotychczasową funkcję dyrektora jako przewodniczący zarządu i „kierownik sceny”⁷⁹. Największym sukcesem artystycznym i frekwencyjnym Teatru Nowości w tym okresie stała się polska prapremierowa inscenizacja operetki I. Kalmana *Księżniczka czardasza*, wyreżyserowana przez L. Śliwińskiego w 1917 r. (premiera – kwiecień 1917 r.) Stworzyli w niej wielkie kreacje m.in. wykonawcy dwóch dużych ról: Olga Orleńska jako tytułowa bohaterka i J. Redo – wodewilowy Boni. Morozowicz wspaniale zagrał epizodyczną charakterystyczną postać Kischa. Podkreślił kontrast między grany przez siebie skromnym pisarzem notarialnym a rozbawionym, eleganckim tłumem z teatryku Orfeum⁸⁰. Sempoliński w takich słowach ujął kunszt aktorski, pokazany przez R. Morozowicza w tej roli: „Znudzony aż do ziewania i w tym stanie najpierw piszący, a potem odczytujący akt umowy, był tak sugestywny, że od wejścia na scenę do końca roli zwracał stale uwagę na siebie mimo burzliwej akcji, jaka wokół się rozgrywała”⁸¹. W okresie okupacji niemieckiej (1915–1918) O. Orleńska przejściowo zajmowała, z dużym sukcesem, pozycję primadonny w Nowościach, po wyjeździe L. Messal i W. Kaweckiej.

W grudniu 1917 r. w Teatrze Nowości dano premierę *Zemsty nie-toperza* J. Straussa. Morozowicz olśniewająco zagrał ważną postać komiczną – dozorcę więziennego Froscha, uzależnionego od alkoholu. Wykorzystał swe duże doświadczenie, bowiem już wcześniej często wykonywał tę rolę⁸². Frosch jest kojarzony przez współczesnych nam teatromanów z postacią wojaka Szwejka z powieści czeskiego pisarza Jaroslava Haška z uwagi na podobny plebejski rodzaj komizmu u austriackiego żołnierza, względnie funkcjonariusza w mundurze.

Dorobek aktorski z czasów II RP (1918–1927)

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę R. Morozowicz występował prawie przez dziesięć lat, do 1927 r., jako artysta operetkowy, utrwalając dawne sukcesy i osiągając nowe. Działo się tak,

⁷⁹ L. Śliwiński, *Teatry: Nowości i Letni*, [w:] *Teatry polskie w Warszawie. Rocznik teatralny od 1/VIII 1915 – [do] 1/I 1917 r.*, oprac. J. Czempiński, Warszawa 1917, s. 153, 156–157; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 461 (hasło: *Morozowicz Rufin*).

⁸⁰ L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 150–157; *Premiery operetek...*, s. 300.

⁸¹ *Ibidem*, s. 155–156.

⁸² L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 200–201, 436; *Premiery operetek...*, s. 315.

mimo że w 1918 r. miał już blisko 70 lat. W latach 1918–1922 oraz 1925–1927 był w zespole Teatru Nowości, a od 1922 do 1924 r. – Teatru Nowego. Grał też w Teatrze Messal-Niewiarowskiej, istniejącym od grudnia 1926 do maja 1927 r. Inne nazwy ostatniej z wymienionych scen to Nowości oraz Stołeczna Operetka⁸³.

W marcu 1919 r. zagrał w Nowościach w *Królowej kinematografu* Jeana Gilberta (pseudonim niemieckiego kompozytora Maxa Winterfelda). Gwiazdą filmową była M. Ćwiklińska⁸⁴.

Na początku czerwca 1920 r. był w obsadzie polskiej operetki, wystawionej w Teatrze Nowości w związku z sytuacją polityczną: *Majora ułanów* z muzyką Waława Trzcienieckiego i librettem J. Krzewińskiego⁸⁵. Dnia 13 listopada odbyła się premiera *Sybilli* V. Jacobiego w tym samym teatrze, z R. Morozowiczem w obsadzie. Główne partie wykonywali L. Messal i J. Redo⁸⁶.

Jesienią 1921 r. powtórzył dawny sukces w roli Menelusa w *Pięknej Helenie*. Chodzi o inscenizację wystawioną 26 października na otwarcie nowego teatru operetkowego o starej nazwie – Nowości. Dyrektorem instytucji był Ludwik Heller. Z początku Menelusa grał wielki aktor dramatyczny Kazimierz Kamiński. Nie poradził sobie jednak w operetce. Jak zanotował L. Sempoliński, K. Kamiński „po dwóch tygodniach oddał rolę, do której wrócił, wraz ze starym tekstem, niezrównany Rufin Morozowicz, witany owacyjnie przez publiczność. Od tej pory utarło się powiedzonko – z powodu nieudanego występu Kamińskiego – że każdy ma swego Menelaja”⁸⁷. Premiera mogła się stać niepowodzeniem także dla reżysera Ryszarda Ordyńskiego, który z początku prowadził próby. Wybitny reżyser dramatyczny, operowy i filmowy nie potrafił zainscenizować operetki. Przekazał reżyserię aktorowi i śpiewakowi Bolesławowi Fotygo Folańskiemu⁸⁸. O całej sytuacji, zakończonej triumfem

⁸³ B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 461 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*; E. Krasieński, *Warszawskie sceny 1918–1939*, Warszawa 1976, s. 219–220; L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 225–227.

⁸⁴ L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 204; *Premiery operetek...*, s. 296.

⁸⁵ *Aneks 3. Wykaz nowych oper, baletów i operetek polskich wystawionych w latach 1919–1939 (według chronologicznej kolejności premier)*, [w:] M. Komorowska, *Za kurtyną lat. Polskie teatry operowe i operetkowe 1918–1939*, Kraków 2008, s. 305; *Premiery operetek...*, s. 318.

⁸⁶ L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 207; *Premiery operetek...*, s. 299.

⁸⁷ L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 228. Por. też *Premiery operetek...*, s. 310.

⁸⁸ L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 228.

R. Morozowicza, pisano dosyć obszernie w warszawskiej prasie⁸⁹. Emil Breiter skrytykował w piśmie „Świat” reżysera i wykonawców. Podkreślił, że w inscenizacjach operetek, jako dzieł stanowiących bardzo tradycyjny i konwencjonalny gatunek teatralno-muzyczny, nie sprawdzają się reformatorskie nowatorstwo ani dramatyczna czy operowa powaga. O porażce K. Kamińskiego napisał: „Znakomity aktor dramatyczny, którego każda kreacja jest bezcenną wprost rzadkością, pozazdrościł laurów panu Morozowiczowi. I chybił”⁹⁰. W innej publikacji prasowej zarzucono artyście, że nasycił interpretację komicznej roli operetkowej powagą i patosem⁹¹. Promocji propozycji repertuarowej Teatru Nowości miał służyć album z rysunkowymi wizerunkami postaci z widowiska, wykonanymi przez projektanta kostiumów Stanisława Szreniawę Rzeckiego. Jako Menelausa można było jednak obejrzeć K. Kamińskiego, a nie R. Morozowicza. Wśród rysunków zwracały uwagę także dwa portrety L. Messal-Heleny⁹².

Na początku 1923 r. R. Morozowicz grał w Teatrze Nowym w *Wieszczce karnawału* I. Kalmana (reż. J. Redo). Znacznie bardziej znana operetka tego samego twórcy to *Hrabina Marica*. Jej premiera z 16 października 1924 r. była wielkim wydarzeniem w Teatrze Nowości, prowadzonym przez Władysława Szczawińskiego. Maricę grała gwiazda teatru Kazimiera Niewiarowska. Największą kreację stworzył J. Redo jako jej partner Tassilo, R. Morozowicz wykonał rolę Peniżka⁹³.

⁸⁹ Por. Skrz., *Z tygodnia*, „Świat” 1921, R. XVI, nr 44, s. 14–15 (numer z 29 X); Wł.W., *Teatr Nowości*. „Piękna Helena” opera komiczna Offenbacha, „Gazeta Poniiedziałkowa” 1921, R. III, nr 43, s. 4 (wydanie z 31 X); E. Breiter, *Nowe teatry operetkowe w Warszawie*, „Świat”, 5 XI 1921, R. XVI, nr 45, s. 18.

⁹⁰ E. Breiter, *op. cit.*, s. 18.

⁹¹ Skrz., *op. cit.*, s. 15.

⁹² „Piękna Helena” w rysunku Stanisława Rzeckiego, „Świat” 1921, R. XVI, nr 47, s. 12 (numer z 19 XI).

⁹³ L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 242–243, 277–279; *Premiery operetek...*, s. 300–301. Por. też recenzję prasową tej inscenizacji *Hrabiny Maricy*: L. Brodziński, „Hrabina Marica”. *Operetka w trzech aktach. Muzyka Emeryka Kalmana, libretto Juliusza Bremmera, teksty śpiewów Alfreda Grünwalda, przekład Andrzeja Własta*, „Przegląd Teatralny i Filmowy” 1924, R. VI, nr 23, s. 1–9. Recenzent skrytykował R. Morozowicza za nienaturalność, opisując scenę, w której aktor udawał, że wrywa „resztki włosów” z kieszeni. Poza tym docenił artystkę i aktorkę W. Manowską za bardzo dobrą grę aktorską w trzecim akcie, według niego słabym pod względem akcji scenicznej i muzyki. K. Brodziński, *op. cit.*, s. 8.

Dużym wydarzeniem był jubileusz 50-lecia pracy artystycznej R. Morozowicza. Aktor świętował 12 marca 1925 r. w Teatrze Nowości, siedem lat po faktycznej rocznicy. Wystąpił w roli Ludwika XV w operetce L. Falla *Madame Pompadour*. W postać tytułową wcieliła się K. Niewiarowska⁹⁴. M. Morozowicz-Szczepkowska po latach o uroczystości jubileuszowej pisała: „Oczywiście przepelniona sala, oczywiście przemówienia, delegaci i wieńce, oczywiście wzruszenie starego człowieka – jakże nieproporcjonalnie wielkie w porównaniu z banałem kwitowania oklaskami wysiłków całego życia – zegarek od kolegów i koszt szampana od francuskiej firmy Louis de Barry. Potem uczta w gronie koleżeńskim i takie omdlenie jubilata, że gdyby nie obecność lekarza i kawa, którą go cucono... Pamiętam, jaki był biedak oszołomiony na drugi dzień po tej uroczystości – osłabł i jakby zapadł w siebie. Tak, bo jubileusz to trochę jak pogrzeb, podsumowanie i zamknięcie życia, tyle że w obecności delikwenta”⁹⁵.

Pod koniec 1926 r. R. Morozowicz ponownie zagrał w *Targu na dziewczęta V*. Jacobiego (premiera 28 grudnia w Teatrze Nowości). Najstarsza warszawska inscenizacja tej operetki odbyła się na scenie Nowości w 1913 r., także z tym popularnym komikiem w obsadzie. Messal tańczyła wtedy tango z J. Redo. Było to pierwsze wykonanie nowego tańca w Warszawie. Po 13 latach K. Niewiarowska popularyzowała w *Targu na dziewczęta* taniec black-bottom wspólnie z L. Sempolińskim⁹⁶.

W następnym roku legendarny komik odszedł z zawodu aktora, mając 76 lat. Resztę życia spędził w Milanówku pod Warszawą⁹⁷.

⁹⁴ L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 305, 309; *Premiery operetek...*, s. 295; B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 461 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*; M. Morozowicz-Szczepkowska, *op. cit.*, s. 250. Por. też publikacje prasowe o jubileuszu: *Teatr i muzyka*, „Kurier Warszawski” 1925, R. CV, nr 71 [dodatek poranny z 12 III], s. 3; *Teatr i muzyka*, „Kurier Warszawski” 1925, R. CV, nr 71 [wydanie wieczorne z 12 III], s. 7; T.K – c, *Rufin Morozowicz*, „Kurier Warszawski” 1925, R. CV, nr 71 [wydanie wieczorne z 12 III], s. 10.

⁹⁵ M. Morozowicz-Szczepkowska, *op. cit.*, s. 250–251.

⁹⁶ L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 336; *Premiery operetek...*, s. 299.

⁹⁷ *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 461 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*

Rola filmowa

Morozowicz miał w dorobku niewielką rolę filmową. W 1922 r. wystąpił w filmie niemym – krwawym dramacie Jana Kucharskiego *Tajemnica przystanku tramwajowego*, wyprodukowanym przez wytwórnę Sfinks. Wykonawcami głównych ról byli słynni artyści: Jadwiga Smosarska, K. Junosza-Stępowski i Józef Węgrzyn. Pokaz premierowy odbył się 8 listopada 1922 r. w kinie Palace w Warszawie. Do naszych czasów nie zachowała się żadna kopia filmu⁹⁸.

Działalność gospodarcza

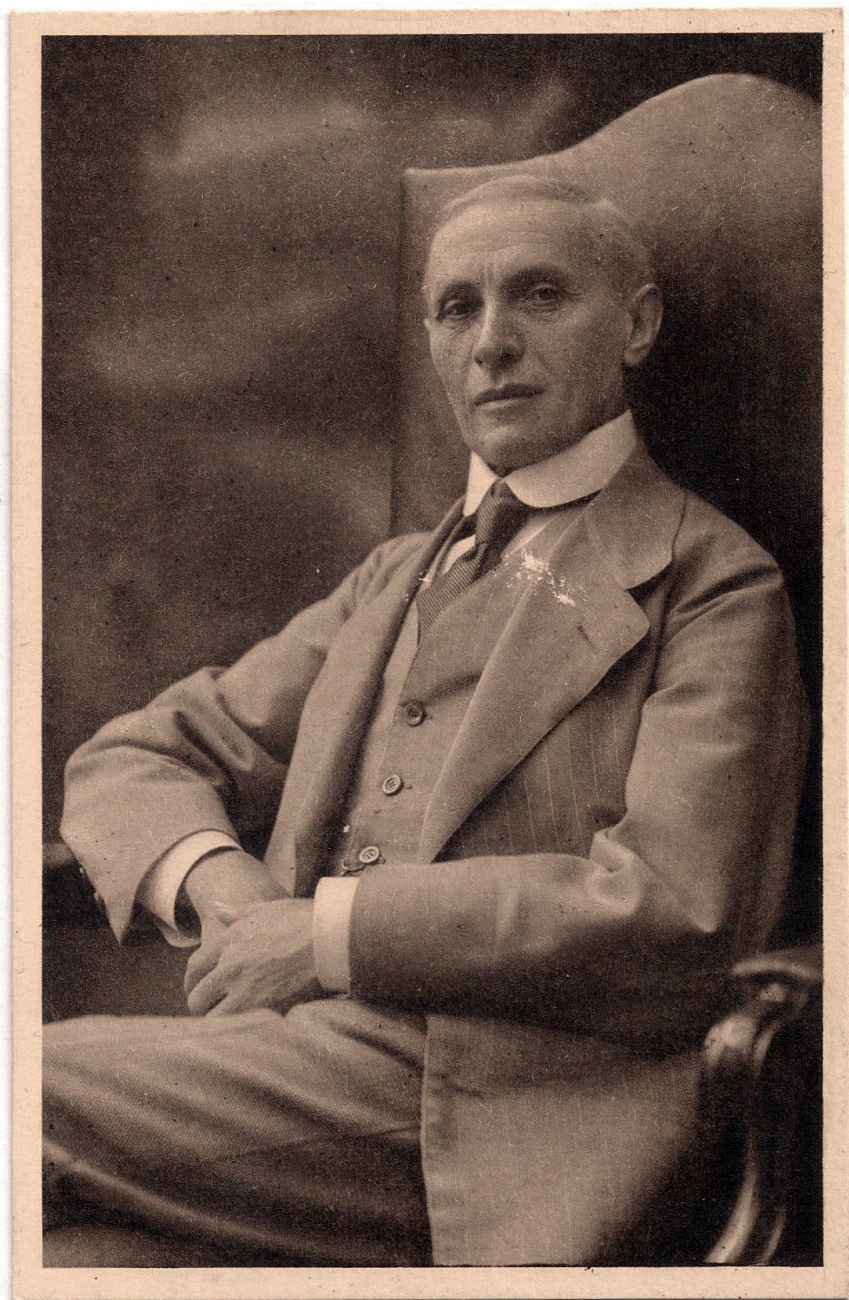
Drugą pasją R. Morozowicza, oprócz teatru, była działalność gospodarcza – prowadzenie firm produkcyjnych oraz promocja i sprzedaż oferty. Działalność wytwórni dekoracji dla teatrów zakończyła się niepowodzeniem. Nie powiodła się także produkcja win, jaką podjął w ostatnim dziesięcioleciu XIX w. Była na tyle duża, że właściciel prowadził w Warszawie dwa firmowe sklepy. Duże dochody przyniosła za to firma Perfection, w której wytwarzał i oferował perfumy⁹⁹. W związku z nieudaną inicjatywą winiarską uwielbianego komika wśród warszawskiej publiczności krążyło rymowane powiedzenie na jego temat: „lepsza mina niżli wina”¹⁰⁰. Laboratorium perfumeryjno-kosmetyczne założył i z początku prowadził wspólnie z fotografem Władysławem Brandlem. Aktorowi pomagały w pracy laboratoryjnej studia w zakresie chemii, których nie dokończył. Podobnie jak w przypadku firmy winiarskiej, założył sklepy. Dochody z firmy perfumeryjnej pozwoliły mu na kupno działek i wybudowanie willi dla siebie oraz rodziny w Milanówku¹⁰¹.

⁹⁸ B. Berger, *op. cit.*, s. 782; *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*; *Polskie filmy fabularne 1911–1929. Filmografia*, [w:] W. Banaszkiewicz, W. Witczak, *Historia filmu polskiego*, t. I (1895–1929), Warszawa 1966, s. 279; <http://filmipolski.pl/fp/index.php?film=22211> (dostęp: 17 VII 2020) (opis filmu *Tajemnica przystanku tramwajowego* na portalu internetowym filmipolski.pl); <https://www.filmweb.pl/film/Tajemnica+przystanku+tramwajowego-1922-105389> (dostęp: 17 VII 2020) (opis tego samego filmu na portalu filmweb.pl).

⁹⁹ B. Berger, *op. cit.*, s. 783; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 461 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*; M. Morozowicz-Szczepkowska, *op. cit.*, s. 10–11, 24–25, 27, 68–74, 238, 250–251, 253.

¹⁰⁰ Cyt. za: W. Filler, *Rendez-vous...*, s. 117.

¹⁰¹ M. Morozowicz-Szczepkowska, *op. cit.*, s. 68–74, 238.

Portret fotograficzny Rufina Morozowicza na pocztówce z około 1910 r.
Źródło: <https://awers-rewers.pl/rufin-morozowicz> (strona internetowa AWERS/REWERS z fotografiami z kolekcji Jacka Dehnela; dostęp: 26 III 2021)

Śmierć i pogrzeb

Rufin Morozowicz zmarł w Milanówku 14 kwietnia 1931 r., mając prawie 80 lat. Pochowano go w grobowcu rodziny Morozowiczów na Powązkach w Warszawie¹⁰². Sempoliński skomentował śmierć aktora, pisząc we wspomnieniach, że „muza operetkowa [...] okryła się żałobą”¹⁰³. W „Kurierze Warszawskim” ukazały się okolicznościowe publikacje¹⁰⁴. Nabożeństwo pogrzebowe zostało odprawione w warszawskim kościele Świętego Krzyża na Krakowskim Przedmieściu. Na mszy wystąpili ze śpiewem artyści – znajomi zmarłego, między nimi solista operetkowy J. Redo. Na Powązkach przemawiali nad grobem delegat Ministerstwa Oświecenia Publicznego Kazimierz Wójcicki i przedstawiciel aktorów J. Krzewiński¹⁰⁵.

Aktorzy i aktorki Morozowiczowie

Liczni bliscy krewni i powinowaci R. Morozowicza byli aktorami, ale to on zajął się sztuką teatralną jako pierwszy w rodzinie. W pierwszym małżeństwie, z aktorką Rozalią Morozowiczową z domu Kozakowską (1853–1883), przyszli na świat Karolina (1875–1929) i Leopold (1876–1945), obydwójce aktorzy. Leopold Morozowicz podobnie jak ojciec występował jako śpiewak w operetkach. Miał takie samo emploi – komik. Dużą karierę zrobiła córka R. Morozowicza z drugiego związku, z Walerią Morozowiczową z Kotowiczów, Maria Morozowicz-Szczepkowska (1885–1968), żona rzeźbiarza Jana Szczepkowskiego. Została aktorką dramatyczną i dramatopisarką. Zdobyła popularność zwłaszcza jako autorka głośnej sztuki *Sprawa Moniki*. Brat R. Morozowicza to aktor i dyrektor teatru Henryk Morozowicz (1869–1906), żonaty kolejno z aktorkami Idą Morozowicz (ok. 1874–1898) i Natalią z Truskowskich Morozowiczową (1879–1964). Henryk i Natalia Morozowiczowie mieli dwóch synów – Stefana (1901–1944) i Tadeusza, również aktorów¹⁰⁶.

¹⁰² B. Berger, *op. cit.*, s. 782–783; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 460–461 (hasło: *Morozowicz Rufin*); *Rufin Morozowicz* [biogram], [w:] *Encyklopedia teatru polskiego...*

¹⁰³ L. Sempoliński, *op. cit.*, s. 431.

¹⁰⁴ Por. *Pogrzeb ś.p. Rufina Morozowicza*, „Kurier Warszawski” 1931, R. CXI, nr 105 [wydanie poranne], s. 4; T. K – c., *Ś.p. Rufin Morozowicz*, „Kurier Warszawski” 1931, R. CXI, nr 105 [wydanie wieczorne], s. 4. Por. też nekrolog prasowy R. Morozowicza: „Kurier Warszawski” 1931, R. CXI, nr 103 [wydanie wieczorne], s. 11.

¹⁰⁵ *Pogrzeb ś.p. Rufina Morozowicza...*, s. 4.

¹⁰⁶ B. Berger, *op. cit.*, s. 783; eadem, *Morozowicz-Szczepkowska Maria (1885–1968)*, [w:] *PSB*, t. XXI, s. 784–785; M. Ślusarska, *Morozowiczowa z Truskowskich*

Leopold Morozowicz zgromadził unikatowy księgozbiór o tematyce teatralnej, liczący ponad 1200 woluminów, a także kolekcję rękopisów z dziedziny historii teatru i dramatu. Wiele książek pochodziło z XIX w. Dwa najstarsze rękopisy dramatów były datowane na lata czterdzieste XIX w. Wszystko zostało spalone przez Niemców w czasie powstania warszawskiego¹⁰⁷.

Natalia Morozowiczowa występowała w repertuarze dramatycznym i komediowym. Grała też charakterystyczne role w operetkach. Przez długi czas w latach II RP i po II wojnie światowej (1920–1939, 1945–1959) pracowała zawodowo na scenie polskiego teatru w Bydgoszczy¹⁰⁸. W latach pięćdziesiątych XX w. podsumowała swoją karierę artystyczną jako „pracowite życie aktorskie, nieraz ciężkie, ale zawsze ukochane”¹⁰⁹.

Natalia (1879–1964), [w:] *ibidem*, s. 785–786; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 459–461 (hasła: *Morozowicz Henryk*, *Morozowicz Karolina*, *Morozowicz Leopold*, *Morozowicz Rozalia*, *Morozowicz Stefan*, *Morozowiczowa z Truskowskich Natalia*); *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. II (1900–1980), red. Z. Wilski, M. Wosiek, K. Zawadzka, B. Berger, T. Bogucka, M. Gdowska, Warszawa 1994, s. 469–470 (hasło: *Morozowicz Maria*, *zameżna Szczepkowska*); *Słownik współczesnych pisarzy polskich*, red. E. Korzeniewska, t. II (j–p), Warszawa 1964, s. 501–503 (hasło: *Morozowicz-Szczepkowska Maria ur 1885. Dramatopisarka*); J.Z. [J. Zawadzka], *Morozowicz-Szczepkowska Maria 1885–1968*, [w:] *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*, red. J. Czachowska, A. Szalagan, t. V (L–M), Warszawa 1997, s. 467–468; M.S. [M. Sęc ek], *Morozowicz-Szczepkowska Maria Pseud.: Gryf*, [w:] *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny...*, t. X (Ż i uzupełnienia do tomów I–IX), Warszawa 2007, s. 613; *Encyklopedia teatru polskiego*, <http://www.encyklopediateatru.pl> (dostęp: 17 VII 2020) (biogramy M. Morozowicz-Szczepkowskiej, L. Morozowicza, H. Morozowicza, N. Morozowicz-Truskowskiej i T. Morozowicza).

¹⁰⁷ (PM), *Zgon Leopolda Morozowicza*, „Dziennik Polski” 1945, R. I, nr 186, s. 3; A. Orzechowska, „Barnaba Fafuła” i „Józio Grojseszyk” czyli 100 lat teatrów warszawskich w bibliotece pana L. Morozowicza, „Kronika Polski i Świata” 1939, R. II, nr 3, s. 8.

¹⁰⁸ Por. m.in. M. Ślusarska, *op. cit.*, s. 785–786; *Słownik biograficzny teatru polskiego...*, t. I, s. 461 (hasło: *Morozowiczowa z Truskowskich Natalia*); N. Morozowiczowa, „Życiorys”, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna [dalej: WiMBP] w Bydgoszczy, Magazyn Zbiorów Specjalnych [dalej: MAGS], rkps 939/II, k. 2, 2v, 2a (dwa ręcznie spisane autobiograficzne życiorysy N. Morozowiczowej z 1955 i 1959 r. – jej autografy).

¹⁰⁹ WiMBP w Bydgoszczy, MAGS, rkps 939/II, k. 2a (życiorys N. Morozowiczowej, ściślej autobiograficzne wspomnienie aktorki o początkach kariery scenicznej, datowane na 1955 r. – autograf autorki).

Podsumowanie

Po analitycznej kwerendzie źródłowej nad dorobkiem artysty oraz syntetycznym przedstawieniu jej efektów można stwierdzić, że R. Morozowicz to jeden z najwybitniejszych i najbardziej pracowitych artystów w dziejach polskiego teatru, o wielkim dorobku aktorskim. Zagrał bardzo wiele ról, przede wszystkim operetkowych komicznych. W zaprezentowanym artykule wymieniono i omówiono liczne przykłady, w tym największe osiągnięcia aktora. Wykazywał się dużym talentem na scenach dramatycznych, głównie w komediach. Miał w dorobku kreacje w sztukach W. Szekspira, A. Mickiewicza, J. Słowackiego, A. Fredry, M. Bałuckiego. M. Morozowicz-Szczepkowska trafnie podkreśliła na temat ojca: „To był nie tylko talent operetkowy! Od dziecka słyszałam w domu o *Skąpcu*, o *Kupcu weneckim*, widziałam, jak ojciec rozczytywał się w Molierze, Szekspirze. To był talent dramatyczny, pochwycony i adoptowany przez lekką Muzę. W jej królestwie go wielbiono, wydzierano sobie. A na Parnasie dramatycznym?... Gdy umarł Królikowski, Morozowicz oczekiwał, że spotka się z propozycją objęcia repertuaru po wielkim aktorze. Propozycja taka nie nadeszła, więc – pozostał tam, gdzie był pożądanym i niezastąpionym”¹¹⁰. Rufin Morozowicz cechował się jednocześnie talentem wokalnym, niezbędnym na scenach muzycznych. Potrafił występować z sukcesem nawet w operach komicznych, co pokazał, kiedy pracował w teatrze miejskim w Krakowie. Jako charakterystyczny aktor dramatyczny był wspominany z wielkim uznaniem przez legendę polskiego teatru Ludwika Solskiego. Starał się być możliwie wszechstronnym artystą teatralnym. Miał osiągnięcia reżyserskie, choć znacznie mniejsze niż L. Śliwiński. Próbował sił w dziedzinie scenografii. Osiągnął pewien dorobek jako tłumacz i autor sztuk teatralnych.

---

¹¹⁰ M. Morozowicz-Szczepkowska, *op. cit.*, s. 253. Jan Królikowski (1820–1886) – aktor dramatyczny i reżyser, gwiazdor Teatru Rozmaitości w Warszawie, miał w dorobku m.in. rolę Shylocka w *Kupcu weneckim* W. Szekspira i *Hamleta*. *Jan Królikowski*, [w:] *Encyklopedia teatru polskiego*, <http://encyklopediateatru.pl/osoby/41317/jan-krolikowski> (dostęp: 17 VII 2020). Uwagę M. Morozowicz-Szczepkowskiej o nadziei ojca, że liczył na angaż do Teatru Rozmaitości i objęcie pozycji po J. Królikowskim, zwłaszcza w rolach komicznych i charakterystycznych, można uznać za wiarygodną, ponieważ w 1886 r. R. Morozowicz był jeszcze stosunkowo młodym aktorem (miał 35 lat) i dopiero od pięciu lat pracował w WTR.

Fakt, że największą karierę zrobił na scenach operetkowych, nie umniejsza jego wielkiego wkładu w dzieje ojczystego teatru. Miłośnicy sztuki teatralnej powinni cenić i szanować wszystkie jej dziedziny, w tym operetkę. Argumentem za słusnością takiego stanowiska są osiągnięcia wybitnych artystów polskiej operetki, takich jak Rufin Morozowicz, Józef Redo oraz primadonny wymienione we wprowadzeniu do artykułu.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna [WiMBP] w Bydgoszczy

Magazyn Zbiorów Specjalnych [MAGS]

N. Morozowiczowa, „Życiorys”, rkps 939/II.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

(A. Pol.) [A. Poliński], [Recenzja bez tytułu w rubryce *Z teatru i muzyki*], „Kurier Warszawski” 1912, R. XCII, nr 127, s. 6.

A.Kł. [A. Kłobukowski], *Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 293, s. 1.

A.Z. [A. Zaleski], *Teatr*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 6, s. 2.

A.Z. [A. Zaleski], *Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 258, s. 3.

A.Z. [A. Zaleski], *Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 276, s. 3.

A.Z. [A. Zaleski], *Teatr*, „Czas” 1878, R. XXXI, nr 6, s. 2.

A.Z. [A. Zaleski], *Teatr*, „Czas” 1878, R. XXXI, nr 12, s. 2.

Breiter E., *Nowe teatry operetkowe w Warszawie*, „Świat” 1921, R. XVI, nr 45, s. 17–18.

Brodziński L., „*Hrabina Marica*”. *Operetka w trzech aktach. Muzyka Emeryka Kalmana, libretto Juliusza Bremmera, teksty śpiewów Alfreda Grünwalda, przekład Andrzeja Własta*, „Przegląd Teatralny i Filmowy” 1924, R. VI, nr 23, s. 1–9.

Chochlik, *W pociągu Kurierskim, komedia w I-ym akcie Antoniego Skrzyneckiego*, „Kolce” 1881, R. XI, nr 28, s. 218.

Co sływać nowego, „Kurier Poranny” 1881, R. I, nr 233, s. 2.

Dobrowolski A., *Teatr Nowości: „Mimi”, operetka-wodewil w 3-ch aktach Gustawa Zwerenza. Muzyka Rudolfa Reimanna*, „Kurier Warszawski” 1909, R. LXXXIX, nr 214, s. 4–5.

Dobrowolski A., *Teatr Nowości: „Pracznica wiedeńska”, operetka w 3-ch aktach Rudolfa Reimannana*, „Kurier Warszawski” 1906, R. LXXXVI, nr 215, s. 5.

- Dobrowolski A., *Teatr Nowości („Rozwódka”, komiczna opereta w 3ch aktach Leona Falla. Libretto Wiktora Leona. Przekład Adolfa Kitschmana i Ludwika Śliwińskiego*, „Kurier Warszawski” 1909, R. LXXXIX, nr 353, s. 3.
- [Dobrowolski A.], *Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski” 1909, R. LXXXIX, nr 84, s. 6.
- Echo, *Kronika krakowska (Dokończenie)*, „Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych” 1878, R. XIII, nr 3, s. 33.
- Grzymała-Siedlecki A., *Świat aktorski moich czasów*, Warszawa 1973.
- J.K. [J. Kliszewski], *Perichola. Operetka w 4 aktach, muzyka Offenbacha, libretto pp. Melihac i Halevy*, „Kurier Krakowski” 1876, R. I, nr 56, s. 1.
- Kamerton, *Teatr. „Chcę się bawić”, komedia w trzech aktach Sewera*, „Kurier Krakowski” 1876, R. I, nr 29, s. 1–2.
- Kamerton, *Teatr. „Chcę się bawić”, komedia w trzech aktach Sewera (Dokończenie)*, „Kurier Krakowski” 1876, R. I, nr 30, s. 2.
- Kleczyński J., *Przegląd muzyczny*, „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne” 1887, R. IV, nr 206, s. 432–433.
- Kleczyński J., *„Symplicjusz”*, „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne” 1890, R. VII, nr 358, s. 382–384.
- Kronika miejscowa i zagraniczna*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 159, s. 3.
- Lekka kawaleria. Operetka w 3-ch odstonach Fr. Suppego, tłumaczenie J. Miłkowskiego*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 94, s. 3.
- Miscellanea*, „Szkice Społeczne i Literackie” 1876, R. II, nr 11, s. 128–129.
- Miscellanea*, „Szkice Społeczne i Literackie” 1876, R. II, nr 15, s. 177.
- Morozowicz-Szczepkowska M., *Z lotu ptaka. Wspomnienia*, Warszawa 1968.
- [Nekrolog prasowy R. Morozowicza], „Kurier Warszawski” 1931, R. CXI, nr 103 [wydanie wieczorne], s. 11.
- nt [K. Nitman], *Teatr*, „Kurier Krakowski” 1877, R. II, nr 11, s. 1.
- Orzechowska A., *„Barnaba Fafuła” i „Józio Grojseszyk” czyli 100 lat teatrów warszawskich w bibliotece pana L. Morozowicza*, „Kronika Polski i Świata” 1939, R. II, nr 3, s. 8.
- Owerłło P., *Z tamtej strony rampy*, Kraków 1957.
- Perichola. Opera buffa w 4ch aktach – libretto p.p. Meilhac i Halevy – muzyka J. Offenbacha*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 289, s. 3.
- „Piękna Helena” w rysunku Stanisława Rzeckiego*, „Świat” 1921, R. XVI, nr 47, s. 12.
- Piękne Georgianki. Opera komiczna w 3 aktach, z muzyką J. Offenbacha, z tekstem J. Moineaux, przełożonym przez p. Morozowicza*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 48, s. 3.
- (PM), *Zgon Leopolda Morozowicza*, „Dziennik Polski” 1945, R. I, nr 186, s. 3.
- Pogrzeb ś.p. Rufina Morozowicza*, „Kurier Warszawski” 1931, R. CXI, nr 105 [wydanie poranne], s. 4.
- Poliński A., *Teatr Nowości: „Grigr”, operetka w 3-ch aktach, muzyka Lincke’go*, „Kurier Warszawski” 1912, R. XCII, nr 320, s. 3.

- Pronaszko A., *Przed i za rampą kabaretu*, [w:] *Dymek z papierosa, czyli wspomnienia o scenach, scenkach i nadscenkach*, red. K. Rudzki, Warszawa 1959, s. 219–250.
- Przegląd teatralny*, „Afisz Teatralny” 1876, R. V, nr 7, s. [1].
- [Publikacja prasowa afisza inscenizacji sztuki Fryderyka Soulié *Chata pod lasem* w Teatrze Miejskim w Krakowie – zapowiedzi przedstawienia na niedzielę 17 października 1875 r.], „Afisz Teatralny” 1875, R. IV, nr 7, s. [2].
- Sempoliński L., *Wielcy artyści małych scen*, Warszawa 1977.
- Skład teatrów warszawskich*, [w:] *Ilustrowany kalendarz teatralny Muza 1893*, Lwów 1892, s. [92–93].
- Skrz., *Z tygodnia*, „Świat” 1921, R. XVI, nr 44, s. 14–15.
- Solski L., *Wspomnienia*, t. I (1855–1893), na podstawie rozmów napisał A. Woycicki, Kraków 1955.
- st, *Teatr*, „Czas” 1878, R. XXXI, nr 21, s. 2.
- Śliwiński L., *Teatry: Nowości i Letni*, [w:] *Teatry polskie w Warszawie. Rocznik teatralny od 1/VIII 1915 – [do] 1/I 1917 r.*, oprac. J. Czempiński, Warszawa 1917, s. 151–159.
- Teatr*, „Czas” 1875, R. XXVIII, nr 231, s. 1.
- Teatr*, „Czas” 1875, R. XXVIII, nr 251, s. 1.
- Teatr*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 54, s. 1.
- Teatr*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 71, s. 3.
- Teatr*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 146, s. 3
- Teatr*, „Czas” 1876, R. XXIX, nr 161, s. 3.
- Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 11, s. 1.
- Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 23, s. 1.
- Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 165, s. 3.
- Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 267, s. 1–2.
- Teatr*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 279, s. 1.
- Teatr*, „Kurier Krakowski” 1876, R. I, nr 36, s. 3.
- Teatr*, „Kurier Krakowski” 1876, R. I, nr 53, s. 3.
- Teatr. Baron cygański, operetka J. Straussa*, „Tygodnik Mód i Powieści” 1886, R. XVI, nr 30, s. 236–237.
- Teatr (Fatinica operetka w 3 aktach Suppégo, libretto pp. Zell i Gené, na polskie przełożył M.C.)*, „Czas” 1877, R. XXX, nr 119, s. 2.
- Teatr i muzyka*, „Kurier Warszawski” 1925, R. CV, nr 71 [dodatek poranny], s. 3.
- Teatr i muzyka*, „Kurier Warszawski” 1925, R. CV, nr 71 [wydanie wieczorne], s. 7.
- T.K – c, *Rufin Morozowicz*, „Kurier Warszawski” 1925, R. CV, nr 71 [wydanie wieczorne], s. 10.
- T.K – c., *Ś.p. Rufin Morozowicz*, „Kurier Warszawski” 1931, R. CXI, nr 105 [wydanie wieczorne], s. 4.
- Tygodnik teatralny*, „Afisz Teatralny” 1875, R. IV, nr 7, s. [1].

- Waydel-Dmochowska J., *Dawna Warszawa. Wspomnienia*, Warszawa 1959.
- Wł.W., *Teatr Nowości*. „Piękna Helena” opera komiczna Offenbacha, „Gazeta Poniedziałkowa” 1921, R. XVI, nr 43, s. 4.
- Wroczyński K., *Pół wieku wspomnień teatralnych*, Warszawa 1957.
- ^{xxx}, *Korespondencja Kaliszanina*, „Kaliszanin” 1876, R. VIII, nr 60, s. 246–247.
- Z.P. [Z. Przybylski], *Teatr*. „Bankructwo”, obraz sceniczny w 4 aktach, przez Björnsterna Björnstona – przekład Edwarda Lubowskiego, „Kurier Krakowski” 1877, R. II, nr 24, s. 1.
- Z teatru*, „Szkice Społeczne i Literackie” 1875, R. I, nr 27, s. 269–271.
- Z teatru*, „Szkice Społeczne i Literackie” 1875, R. I nr 31, s. 302–303.
- Z teatru*, „Szkice Społeczne i Literackie” 1876, R. II, nr 17, s. 201–203.
- Z teatru*. *Emigracja chłopska, dramat ludowy* Wł. L. Alczyca, „Szkice Społeczne i Literackie” 1876, R. II, nr 29, s. 279–281.
- Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski” 1887, R. LXVII, nr 106, s. 3.
- Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski” 1909, R. LXXXIX, nr 214, s. 2.
- Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski” 1909, R. LXXXIX, nr 215 [dodatek poranny], s. 2.
- Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski” 1909, R. LXXXIX, nr 353 [dodatek poranny], s. 1–2.
- Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski” 1912, R. XCII, nr 124, s. 8.

PRASA

- „Afisz Teatralny” 1875–1876.
- „Czas” 1875–1878.
- „Dziennik Polski” 1945.
- „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne” 1885, 1887, 1890, 1893.
- „Gazeta Poniedziałkowa” 1921.
- „Kaliszanin” 1876.
- „Kolce” 1881.
- „Kronika Polski i Świata” 1939.
- „Kurier Krakowski” 1876–1877.
- „Kurier Poranny” 1881.
- „Kurier Warszawski” 1887, 1906, 1909, 1912, 1925, 1931.
- „Przegląd Teatralny i Filmowy” 1924.
- „Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych” 1878.
- „Szkice Społeczne i Literackie” 1875, 1876.
- „Świat” 1921.
- „Tygodnik Mód i Powieści” 1886.

OPRACOWANIA

- Aneks 3. Wykaz nowych oper, baletów i operetek polskich wystawionych w latach 1919–1939 (według chronologicznej kolejności premier), [w:] M. Komorowska, *Za kurtyną lat. Polskie teatry operowe i operetkowe 1918–1939*, Kraków 2008, s. 291–311.
- Berger B., *Morozowicz Rufin (1851–1931), aktor, śpiewak, reżyser*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, z. 91, Wrocław 1976, s. 782–783.
- Berger B., *Morozowicz-Szczepkowska Maria (1885–1968)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, z. 91, Wrocław 1976, s. 784–785.
- Dobrowolski A., *Teatr polski 1877–1902*, [w:] *Księga jubileuszowa „Kuriera Porannego” 1877–1902 wydana z powodu 25-lecia pisma*, red. F. Fryze, Warszawa 1903, s. 90–98.
- Estreicher K., *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. V (*Dramat tłumaczony – Dzwony*), Kraków 1967.
- Estreicher K., *Teatra w Polsce*, Warszawa 1953, t. II, Kraków 1953 (reprint publikacji: K. Estreicher, *Teatra w Polsce*, t. II, Kraków 1876).
- Estreicher K. (senior), *Teatra w Polsce*, oprac. K. Nowacki, t. IV, cz. 1, Kraków 1992.
- Faun, *Galeria sylwetek teatralnych. XIV. Rufin Morozowicz*, „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne” 1885, R. II/III, nr 117, s. 506–507.
- Filler W., *Melpomena i piwo*, Warszawa 1960.
- Filler W., *Rendez-vous z warszawską operetką*, Warszawa 1977.
- J.Z. [J. Zawadzka], *Morozowicz-Szczepkowska Maria 1885–1968*, [w:] *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*, red. J. Czachowska, A. Szałagan, t. V [L–M], Warszawa 1997, s. 467–468.
- Kraśniński E., *Warszawskie sceny 1918–1939*, Warszawa 1976.
- M.S. [M. Sęczek], *Morozowicz-Szczepkowska Maria Pseud.: Gryf*, [w:] *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*, red. J. Czachowska, A. Szałagan, t. X (*Ż i uzupełnienia do tomów I–IX*), Warszawa 2007, s. 613.
- Polskie filmy fabularne 1911–1929. Filmografia*, [w:] W. Banaszkiwicz, W. Witczak, *Historia filmu polskiego*, t. I (1895–1929), Warszawa 1966, s. 267–293.
- Rufin Morozowicz* [biogram R. Morozowicza], [w:] M. Morozowicz-Szczepkowska, *Z lotu ptaka. Wspomnienia*, Warszawa 1968, s. 391–393.
- Rulikowski M., *Teatr warszawski od czasów Osińskiego*, Lwów [1939].
- Simon L., *Bibliografia dramatu polskiego 1765–1939*, red. E. Heise, T. Sivert, t. I (A–M), Warszawa 1972.
- Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. I (1765–1965), red. Z. Raszewski, M. Wosiek, H. Zawadzka, H. Garlińska-Zambrowska, Warszawa 1973, s. 459–461 (hasła: *Morozowicz Henryk, Morozowicz Karolina, Morozowicz Leopold, Morozowicz Rozalia, Morozowicz Rufin Stefan, Morozowiczowa z Truskowskich Natalia*).
- Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. II (1900–1980), red. Z. Wilski, M. Wosiek, K. Zawadzka, B. Berger, T. Bogucka, M. Gdowska, Warszawa 1994, s. 469–470 (hasło: *Morozowicz Maria, zamężna Szczepkowska*).

Słownik współczesnych pisarzy polskich, red. E. Korzeniewska, t. II (j–p), Warszawa 1964, s. 501–503 (hasło: *Morozowicz-Szczepkowska Maria ur. 1885. Dramatopisarka*).

Spis aktorów, [w:] *Teatr krakowski pod dyrekcją Adama Skorupki i Stanisława Koźmiana 1865–1885. Repertuar*, oprac. J. Got, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. 473–489.

Ślusarska M., *Morozowiczowa z Truskowskich Natalia (1879–1964)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, z. 91, Wrocław 1976, s. 785–786.

Teatr krakowski pod dyrekcją Adama Skorupki i Stanisława Koźmiana 1865–1885. Repertuar, oprac. J. Got, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962.

Teatr w jego pracownikach. III Farsa i operetka, „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne” 1893, R. VII, nr 532, s. 578–580.

Wydawnictwo Władysława Okręta. Rocznik naukowo-literacko-artystyczny (encyklopedyczny) na rok 1905, red. wydawcy, Warszawa 1905.

XXV-lecie wskrzeszonego teatru polskiego w Wilnie, oprac. H. Romer-Ochenkowska, Wilno 1932.

NETOGRAFIA

Encyklopedia teatru polskiego, <http://www.encyklopediateatru.pl> (dostęp: 13 i 17 VII 2020) (biogramy M. Morozowicz-Szczepkowskiej, L. Morozowicza, H. Morozowicza, R. Morozowicza, N. Morozowicz-Truskowskiej i T. Morozowicza).

Jan Królikowski, [w:] *Encyklopedia teatru polskiego*, <http://encyklopediateatru.pl/osoby/41317/jan-krolikowski> (dostęp: 17 VII 2020) (biogram J. Królikowskiego).

Opis filmu *Tajemnica przystanku tramwajowego* na portalu internetowym film-polski.pl, <http://filmpolski.pl/fp/index.php?film=22211> (dostęp: 17 VII 2020).

Opis filmu *Tajemnica przystanku tramwajowego* na portalu internetowym filmweb.pl, <https://www.filmweb.pl/film/Tajemnica+przystanku+tramwajowego-1922-105389> (dostęp: 17 VII 2020).

Wesele w Ojcowie, [w:] *Encyklopedia teatru polskiego*, <http://www.encyklopediateatru.pl/sztuki/8099/wesele-w-ojcowie> (dostęp: 14 VII 2020).

NOTKA O AUTORZE:

Dr hab. Adrian Uljasz – historyk, politolog, kulturoznawca. Od 2003 r. doktor nauk humanistycznych w zakresie historii (UMCS), od 2009 r. doktor habilitowany (UW), od 2010 r. profesor w Instytucie Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego. Najważniejsze publikacje: *Myśl polityczna Feliksa Perla* (Lublin 2005), *Hieronim Łopaciński 1860–1906: człowiek, dzieło, pamięć* (Lublin 2006).

Zainteresowania naukowe: historia kultury XIX–XXI w., biografistyka, edytorstwo źródeł historycznych.

adrianuljasz5@wp.pl